

SOFIJA
GUBAIDULINA
(1931. – 2025.)

aleksandar mihalyi.

Velika skladateljica širokih kreativnih obzora i povećeg opusa Sofija Gubaidulina umrla je 13. ožujka 2025. godine u Njemačkoj u kojoj živi od 1992. godine. Čitateljima koju je nedovoljno poznaju najbolje ju je, kao uostalom i svakog drugog skladatelja, predstaviti kroz njezine kompozicije i snimke.

Opus Sofije Asgatovne Gubaiduline može se podijeliti (i to prema njezinim navodima) na tri razdoblja: u prvom razdoblju do početka osamdesetih godine 20. stoljeća bavi se timbralnim mogućnostima glazbala i njihovim zvučnim kvalitetama, potom se u drugom razdoblju koncentrira na 'ritmove i brojeve', a potom se bavila se različitim ugađanjima glazbala i obogaćivanjem tvorbenog materijala iz nasljeđa različitih tradicija. Ali, kod nje, neovisno o periodu njezina skladanja, uvijek i iznad svega stoji njezin glazbeni *credo* koji ona kratko objašnjava slijedećom rečenicom: „Ne postoji više niti jedan ozbiljan razlog skladanja glazbe osim duhovne obnove“. Pritom će nastojati razviti i širok raspon struktura i metoda oblikovanja zvuka, gdje primjerice tišina ne znači stanku ili prazninu već sjecište multifunkcionalnog prostora iz kojeg sve proizlazi i prema kojem se sve određuje.

Tijekom prvog formativnog razdoblja ona ispituju tehničke mogućnosti glazbala, a u skladbi *Deset preludija za violončelo* iz 1974. godine bogatstvo izražajne palete već posjeduju i neslućenu meditativnu dimenziju u izvrsnoj izvedbi violončelista Borisa Pergamenschikowa.

Kvartet za četiri flaute iz 1977. godine u svojoj cikličnosti i delikatnim improvizacijama nema mnogo toga zajedničkog s očekivanom formom. Ova jedinstvena 'pticolika' konverzacija ne fascinira samo iscrpljivanjem prostora zvukovno mogućeg već i inventivnošću u korištenju suvremene skladateljske baštine. *De profundis za bajan solo* iz 1978. godine je djelo velike ekspresivne snage i suptilne interpretativne meditativnosti, koje se izvrsno upotpunjuje s prethodna dva na kompaktnoj ploči tvrtke ECM. Na samom završetku djela interpreti čitaju fragmente iz pjesme pod naslovom *Novine* pjesnika i skladateljčinog prijatelja Francisca Tanzera, koji ulaze u sraz s prethodnim ciljanim glazbenim fragmentima vječnosti.

S violinskim koncertom pod naslovom *Offertorium* iz 1980. godine Gubaidulina se konačno probila na internacionalnu scenu. Ne malu zaslugu za uspjeh *Offertoriuma* imao je Gidon Kremer, koji je s njom obavio tri korijenite izmjene partiture i premijerno izveo djelo. Težnja autorice je bila objediniti značajke Bacha i Weberna, koji su ponajviše utjecali na nju. Ona će to učiniti, pojednostavljeno rečeno, korištenjem Bachove teme koju će vebernijanski dekonstruirati, potom rekonstruirati i na samom kraju integrirati u melodiju u duhu ruske duhovne tradicije. Skladba posjeduje fascinantnu ekspresivnost i sugestivnost te nas brzo uvlači u njezino predano slušanje rijetkom invencijom i spiritualnom snagom. Ne treba nas čuditi ni to da je, unatoč brojnim izvedbama, ova izvedba ipak ostala neusporedivom ponajprije zahvaljujući više nego nadahnutom Gidonu Kremeru.

Skladba pod naslovom *Sedam riječi* iz 1982. godine odnosi se na sedam postaja križnog puta i ona joj je konačno priskrbila internacionalnu

slavu. Skladana je za violončelo, bajan i gudački orkestar i istaknimo da ovo nije kompozicija s, kako bi se moglo očekivati, koncertnim karakterom budući su instrumenti strogo podređeni sadržaju djela. Podsjetimo se da je bajan ruska harmonika s gumbima namjesto tipki. U *Sedam riječi* Gubaidulina je dokazala da je jedan od rijetkih kompozitora u povijesti glazbe koja ima potrebnu kreativnu energiju za iznošenje slojevitosti ove teme. Ingeniozno je odabrala glazbala: zemaljski bajan, uzvišeno violončelo i graciozno prožimajući gudači, a glazba rijetke meditativne i spiritualne snage iskrenog vjernika osigurat će joj izdvojeno mjesto uz Schütza, kojeg je i citirala, i Haydna.

Iskustva sa zlatnim rezom i ulogom brojeva u glazbi te propitkivanje timbralnih i zvučnih kvaliteta glazbala su kulminirala u njezinoj drugoj fazi skladanja, ponajprije u *Simfoniji u dvanaest stavaka* pod naslovom *Glasovi... zanjemiše* iz 1986. godine. U njoj je dramatska tenzija uspostavlja na suprotstavljanju dviju makro-tema; jednoj statičnoj, durskoj, koja simbolizira uzvišeno i vječno, te dinamičkoj i dramatičnoj temi koja predstavlja zemaljsku borbu ljudskog roda. Upravo je ova *Simfonija* odraz njezinih razmišljanja o čovjeku i njegovoj egzistenciji i posvećena je dugogodišnjem prijatelju Gennadiju Rozhdestvenskom.

Hommage à T.S. Eliot za oktet i sopran iz 1987. godine još je jedno djelo izuzetne snage i žestine koje ne prate riječi, već su to njezine glazbene introspekcije s rafiniranim i preciznim orkestriranjem na temu svjetla i tame, te vatre i ruže. U svom *hommageu* ona će riječi uglazbiti u tri od sedam dijelova i postići uz Henzea s *Celanom* jedno od ponajboljih

suvremenih uglazbi stihova. Skladba je nastala u vrijeme kad sva njezina djela imaju snažnu formalnu strukturu budući se bavila brojevima i apliciranjem različitih ritmičkih sustava, ali uz stalno, kao što smo već istakli, agitiranje za neophodnost duhovne obnove glazbom. U izvedbi ove skladbe među instrumentalnim solistima je i naš hornist Radovan Vlatković.

Alleluia je skladana 1990. godine, dakle u vrijeme kad se Gubaidulina još uvijek bavila ispitivanjem ritmova i tvorbene uloge brojeva, te citiranjem djela na koje se referira (u ovom je slučaju polazište bila gregorijanska glazba). *Alleluia* je slična skladbama iz spomenutog perioda: gusti prijeteći gudaće klasteri, *parlando* zbora, ponavljanje kraćih melodijskih tema uz baštinjenje egzotičnih ritmičkih obrazaca, te fascinantno osjećaj za *timing* izražajnih efekta. Upravo zato u sjećanju dugo odzvanjaju svako njezino djelo i njegova unutarnja struktura; upravo ovdje nam završetak s dječaćkim sopranom neće biti ni banalan, ni efektan već upravo logičan, i stoga pamtljiv.

Silenzio za harmoniku, violinu i čelo, skladan 1991. godine, još je jedno fascinantno djelo u kojem, u su-odnosima harmonike i gudača, Gubaidulina ingeniozno realizira produljenje i intenziviranje sadašnjeg vremena koje ona opisuje ovako: „Što ja želim postići svojom glazbom? Isto što i svi drugi: učiniti sadašnje vrijeme trajnim, nešto čega smo inače lišeni u životu... Zašto umjetnost uopće i postoji? Zato što čovjek ipak nije vremenski jednodimenzionalno biće, već njegovo vrijeme teče u najmanje dva različita smjera. Ta 'dimenzija' vremena je vječno sadašnje vrijeme. Ono postoji samo u umjetnosti ili u našim snovima.“

U skladbi pod naslovom *Stepenice* za naratora i orkestar, skladane 1992. godine, Gubaidulina je u još jednom od iskušenja sa svojim glazbenim *credom* – visoko impostiranom kreativnom idejom i njezinom zahtjevnom realizacijom kroz kajde. Djelo je tehnički izuzetno, budući da baštini sve suvremene tehničke mogućnosti: klasteri, polimetrija, polimodalnost, tipične harmonije, korištenje govora itd. i zaokuplja pažnju neuhvatljivom ili naslućivanom dojmu koji sugerira mistični tekst koji izgovara sam dirigent. Ponovno je na djelu 'uglazba' skladateljčine upitnosti, kako kaže, o mogućnosti egzistiranja u kataklizmičkom svjetlu nadolazeće apokalipse.

Koncert za violu i orkestar, skladan 1996. godine, koji u punom sjaju predstavlja skladateljicu koja nam podastire svoj bogati i zdvojni unutrašnji svijet. Zanimljivo je da fiksiranu teksturalnu mrežu Gubaidulina u ovome koncertu naziva 'dimenzijama' u kojima su paralelni svjetovi svjetla i tame. Dionice viole imaju ulogu medijatora, a Yuri Bashmet, za koga je ovo djelo i skladano, će na upit o svom iskustvu tijekom snimanja ove nezaboravne snimke kazati: „Bio je to fantastičan osjećaj, kao ljubavna priča; nevjerojatno iskustvo.”

Veliki orkestri diljem svijeta nastavili premijerno izvoditi Gubaidulinine skladbe s početka 21. stoljeća. *St. John Passion* iz 2000. godine rekonstrukcija je Bachove skladbe, *Feast During a Plague* iz 2006. godine inspiriran je dramom Aleksandra Puškina,... Potom slijede značajne koncertne skladbe: drugi violinski koncert *In Tempus Praesens*, *Labirint* za 12 violončela te *Trostruki koncert za violinu, violončelo, bajan i orkestar*.

DISKOGRAFIJA:

Sedam riječi, Deset preludija, De profundis	ECM 1775
<i>Stepenice</i> , Glasovi... zanijemiše,	Chandos 9183
Offertorium, Hommage à T.S. Eliot	DG 471 625
Alleluia	Chandos 9523
Silenzio, De profundis, Et exspecto, In Erwartung	BIS 710
Koncert za violu i orkestar; Kancheli: Styx	DG 471 494
In Tempus Praesens	DG 477 7450

